

EN LEKTION OM MEDVERKAN TILL BROTT

FALLSTUDIE 1: Fem män bestämmer sig för att döda en sjätte under en jakt.

FALLSTUDIE 2: Två ungdomar ser på när tre kompisar misshandlar en kille.

Detta är två fallstudier som handlar om medverkan vid brott och gärningsmannaskap. Lektionen är främst avsedd för högstadiet och gymnasiet.

MOPEDTURNÉN 2011 Bakgrunden till denna handledning är mopedturnén 2011, där representanter för Stockholms universitet, Uppsala universitet och Brottsförebyggande rådet åkte på mopeder runt till skolor i Mälardalen och föreläste. Syftet var att nyansera den bild som oftast målas upp i media kring frågor om brott och straff. I fokus var medverkan till brott, sexualbrott, påföljder, skadestånd och brottsutvecklingen. Det finns lärarhandledningar till samtliga fem.

Lärarhandledningen har tagits fram av Professor Petter Asp, Stockholms universitet, för Brottsrummet.se

FALL 1: JÄGARNA

Fem män bestämmer sig för att döda en sjätte (Ove) under en jakt. Personerna, som alla har var sitt gevär, närmar sig Ove genom skogen och ställer sig i en ring kring den undrande Ove. De lägger an och skjuter mot Ove ungefär samtidigt. Ove träffas av åtminstone ett par, tre kulor och avlider. När åklagaren förhör en av männen säger mannen kaxigt: "Ni måste ju kunna visa vem som sköt den dödande kulan. Kan ni det?"

FALL 2: KOMPISGÅNGET

Adam, Bodil och Conny är ute en natt och promenerar, lätt berusade. Vid ett torg träffar de Doris, som de känner ytligt. De stannar och småpratar. Efter en stund dyker plötsligt Emil upp. Han har för några dagar sedan skvallrat på Adam, Bodil och Conny inför skolledningen. De är rejält sura på Emil och kastar sig över honom med sparkar och slag. Conny och Doris tittar på. Doris ropar: "Bra! Ge honom vad han tåll!" Conny ler medan misshandeln pågår. Gör sig Doris och Conny skyldiga till något brott?

ATT DISKUTERA:

- Finns det kollektivt ansvar? Kan man ställas till svars för vad någon annan har gjort eller för att man tillhör en viss grupp?**
- Spelar det någon roll vem som har gjort vad?**
- Kan man skylla på varandra och därigenom gå fria?**
- Vem har bevisbördan i en domstol?**

Så här kan du lägga upp en lektion!

Dessa två fall fungerar bra för en dubbeltimme. Ta endast ett av fallen om tiden är begränsad till en lektion.

Låt eleverna diskutera fallen i grupper om cirka fem personer under en halvtimme – med tydlig instruktion om att ge välmotiverade svar på frågorna. Återsamlas och gå igenom vad grupperna har kommit fram till. Avslutningsvis summerar läraren och berättar om gällande rätt. Det är inte nödvändigt att ha tillgång till lagtext.

Svaren kan formuleras på följande sätt:

- Finns det kollektivt ansvar? Kan man bli ansvarig för vad någon annan har gjort eller för att man tillhör en viss grupp?**

Nej, kollektivt ansvar finns inte i svensk rätt. Man döms alltid för det man själv har gjort. Fast det finns några reservationer: Ibland kan man aktivt göra saker tillsammans – det vill säga delta i något som man bestämmer sig för att göra tillsammans – och då kan alla få ansvara för det gemensamma. Exempel: Tio personer bestämmer sig för att döda någon genom att alla tilldela personen ett knivhugg i bröstet medan personen sover (Mordet på Orientexpressen). Då kan alla sägas ha varit med och tillsammans dödat personen – även om man inte vet vems knivhugg som var dödande (och vem som kanske inte ens huggit alls).

Hur hänger detta ihop med lagtexten, som säger: ”Den som berövar annan livet, döms för mord”.

Svaret är att lagtexten ska läsas: ”Den, eller de som tillsammans, berövar...” Och bestämmer man sig för att göra något tillsammans betyder det mindre vad var och en gör.

Man kan också bli ansvarig för vad andra gör genom att man hjälper dem, genom att man främjar gärningen (medhjälp). Här krävs det enligt svensk rätt lite för att ett främjande ska anses föreligga. Det räcker att man stöder gärningspersonen i dennes uppsåt, till exempel genom att uppmuntra honom eller henne, genom att visa att man stöttar honom eller henne. Detta kan ske utan att man säger något uttryckligt. Det brukar dock sägas att det är tillåtet att med gillande min åse en misshandel. Så någonstans mellan den gillande minen och stöd och uppmuntran går gränsen. Medhjälpen kan ske i förväg (till exempel om man ger råd) eller samtidigt med att gärningen begås (till exempel om man håller vakt), men inte efter att brottet är avslutat.

❑ Spelar det någon roll vem som har gjort vad?

Om det spelar någon roll vem som gjort vad beror helt på situationen. Om åklagaren kan visa att personerna verkligen har gjort något tillsammans (som ett gemensamt projekt) då spelar det ibland liten roll exakt vad var och en har gjort. Alla kan då dömas som gärningsmän för att tillsammans ha utfört brottet (som en tumregel kan sägas att detta normalt förutsätter att man åtminstone är närvarande på platsen för brottet).

Om åklagaren inte kan visa det måste han eller hon visa antingen att någon är gärningsman, det vill säga har gjort det som står i straffbestämmelsen, eller att han eller hon har hjälpt till (främjat, gjort sig skyldig till medhjälp). Kan åklagaren inte styrka att en viss person ens har hjälpt till måste den personen frikännas.

❑ Kan man skylla på varandra och därigenom gå fri?

Om åklagaren kan styrka att de olika inblandade har gjort något tillsammans kan man inte skylla på varandra. Alla kan då dömas som gärningspersoner även om man inte riktigt vet vem som har gjort vad.

Om man inte kan styrka att de tilltalade har utfört dödandet tillsammans som ett gemensamt projekt, men kan styrka att alla åtminstone har hjälpt till (men man vet inte vem som gjort vad), till exempel om man vet att en höll vakt och en utförde dödandet, kan man döma alla för medhjälp (eftersom alla åtminstone har hjälpt till). Det gäller även om man inte vet vem som var gärningsperson och vem som bara var medhjälpare. Man kan alltså döma på ett sätt som man vet är fel (båda var ju inte medhjälpare).

Om man inte kan styrka att dödandet har skett gemensamt och heller inte att de tilltalade åtminstone har hjälpt till måste man frikänna de misstänkta (Lindomefallet).

❑ Vem måste visa vad i domstolen i en situation när man avgör om någon ska dömas för brott?

Åklagaren har bevisbördan: för att domstolen ska kunna döma på det som åklagaren påstår måste åklagaren kunna visa att det som påstås ha hänt faktiskt har hänt. Kraven på bevisningen är högt ställda. Det räcker inte att något är sannolikt för att en domstol ska kunna fälla till ansvar. Det krävs att åklagaren har styrkt (att det är ställt utom rimligt tvivel) att den tilltalade har gjort det som han eller hon anklagas för. Osäkerhet om vad som hänt kommer alltså den tilltalade till godo (även när det är sannolikt att han eller hon är skyldig).

FALL 1: JÄGARNA

Vad gäller fall 1 (som är hämtat från filmen Jägarna) kan man säga att mannen har rätt i att åklagaren har bevisbördan, men åklagaren måste inte kunna peka ut exakt vem som sköt det dödande skottet eftersom detta är ett fall där man så tydligt bestämt sig för att tillsammans döda någon. Samtliga kan dömas som gärningsmän.

Jämför med det så kallade Lindomefallet. Två män besökte en äldre man. När de kom ut från mannens bostad var han död. I folkmun heter det att männen gick fria därför att de skyllde på varandra. Problemet var att det inte gick att visa att de agerat gemensamt (då hade det spelat mindre roll vem som gjorde vad) och heller inte gick att utesluta att den ene var oskyldig: att han inte ens gjort sig skyldig till medhjälp. Det kunde vara så att A slog ihjäl mannen medan B helt ovetande var i ett annat rum. Och man visste heller inte vem av de båda som var A. I ett sådant fall måste man frikänna båda. Det finns inga försäkringar mot att sådana fall inte uppstår igen.

Test:

Om ljuset släcks i klassrummet och någon är död när ljuset tänds, är det då ok att fälla alla även om någon eller några mycket väl kan vara oskyldiga? Om det är halvklass är det ok då? Om det är tre personer i klassrummet när det släcks och två personer när det tänds? (Det är samma problematik som i Lindomefallet. Vi kanske har lättare att acceptera att den skyldige går fri när 25 personer riskerar att få skulden än om det är två personer, varav en är skyldig.)

FALL 2: KOMPISGÅNGET

I fall 2 är det tydligt att det inte är fråga om ett gemensamt projekt, det vill säga Conny och Doris kan inte anses vara gärningspersoner i misshandeln. Däremot kan Doris anses ha främjat misshandeln genom att uppmuntra Adam och Bodil. Hon kan därför fällas för medhjälp till misshandel. Vad gäller Conny är det svårt att finna att han har stöttat gärningsmännen bara genom att gillande se på. Han bör därför frikännas.

SAMMANFATTNING:

- 1 Åklagaren har bevisbördan.
- 2 Man ansvarar alltid för det man själv gör...
- 3 ... men att göra något tillsammans med andra (ett gemensamt projekt) kan leda till att man döms tillsammans, utan att det måste visas vad var och en har gjort.
- 4 Det man gör kan också vara att hjälpa – ”att främja” – vad någon annan gör. Kraven för ansvar är då ganska lågt satta: uppmuntran är i praktiken tillräckligt. Skiljelinjen mellan att bara vara på en plats där något händer och att göra sig skyldig till medhjälp är därför ganska tunn.

LÄSTIPS:

Läs mer om Lindomefallet på Wikipedia
sv.wikipedia.org/wiki/Lindomefallet

Läs mer om Mordet på Orientexpressen (en deckare av Agatha Christie)
sv.wikipedia.org/wiki/Mordet_p%C3%A5_Orientexpressen

Läs mer om filmen Jägarna i Svensk filmdatabas
www.sfi.se/sv/svensk-filmdatabas/Item/?type=MOVIE&itemid=22217

Läs brottsbalken på riksdagens hemsida
www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700